

УДК 378.016:159.9

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Бохонкова Ю.О., д. психол. н., професор,
завідувач кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Макарова Н.М., старший викладач
кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Пелешенко О.В., старший викладач
кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Стаття присвячена питанню формування професійної ідентичності та її проявам у студентів-психологів. Визначено, що професійне навчання є однією з умов розвитку професійної ідентичності. Презентовано результати експерименту, спрямованого на визначення особливостей формування професійної ідентичності у студентів – майбутніх психологів. З'ясовано, що професійна ідентичність тісно пов'язана зі становленням в особистості здатності до розпізнавання у професійній діяльності власних властивостей, професійної незалежності, що є необхідними для розвитку професійного «Я» образу.

Ключові слова: професійна ідентичність, студентство, самосвідомість, особистісний розвиток, професійне середовище, майбутня професійна діяльність, Я-концепція.

Бохонкова Ю.А., Макарова Н.Н., Пелешенко Е.В. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ

Статья посвящена вопросу формирования профессиональной идентичности и ее проявлениям у студентов-психологов. Определено, что профессиональное обучение является одним из условий развития профессиональной идентичности. Презентованы результаты эксперимента, направленного на определение особенностей формирования профессиональной идентичности у студентов – будущих психологов. Выяснено, что профессиональная идентичность тесно связана со становлением у личности способности к распознаванию в профессиональной деятельности собственных качеств, профессиональной независимости, что является необходимым условием для развития профессионального Я-образа.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, студенчество, самосознание, личностное развитие, профессиональная среда, будущая профессиональная деятельность, Я-концепция.

Bokhonkova Yu.O., Makarova N.M., Peleshenko O.V. PROFESSIONAL IDENTITY AND ITS MANIFESTATION IN STUDENTS OF PSYCHOLOGY

The article is devoted to the question of the formation of professional identity and its manifestations among students-psychologists. It is determined that professional training is one of the conditions for the development of professional identity. The results of an experiment aimed at determining the features of the formation of professional identity in students – future psychologists – are presented. It is found out that professional identity is closely connected with the development in a person of the ability to recognize in the professional activity of one's own qualities, professional independence, which is a necessary condition for the development of a professional self-image.

Key words: professional identity, students, self-awareness, personal development, professional environment, professional vocational activity, I-concept.

Постановка проблеми. У даній час перед сучасною вищою школою однією з актуальних задач є формування професіонала, готового відповідати постійно зростаючим вимогам ринку праці, та ефективно діяти у відповідних ситуаціях, розв'язуючи нетривіальні й складні професійні завдання. Проблема ідентичності все частіше стає

предметом дослідження у психології професійної діяльності. Поряд з іншими психологічними явищами і фактами, проблема професійної ідентичності, її розвиток структура, активно обговорюють у даній галузі. В обраному напрямку діяльності прагнення стати фахівцем передбачає не тільки оволодіння у період навчання у виші знання-

ми, вміннями й навичками, а й становлення професійної ідентичності студента. Успішне формування професіоналізму особистості та діяльності майбутніх фахівців базується на професійних знаннях і вміннях фахівців, їх готовності до праці. Провідною складовою готовності до професійної діяльності є особистісна готовність, яка розуміється вченими як комплексне психологічне утворення, як сплав функціональних, операціональних та особистісних компонентів. Професійне навчання є однією з умов розвитку професійної ідентичності. Якісний стрибок у професійному розвитку студента відбувається у ході навчання у ВНЗ. Основні ідентифікаційні характеристики, що виражають приналежність людини до певної професії, починають формуватися саме у студентському віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки свідчать, що професійна ідентичність – рефлексивна і раціональна за своєю природою, вона тісно пов'язана зі становленням в особистості здатності до розпізнавання у професійній діяльності власних властивостей, професійної незалежності, що є необхідними для розвитку професійного «Я» образу [2]. Якщо особистість майбутнього психолога є показником його входження у професійне середовище, то розвиток у здобувачів вищої освіти ідентичності є показником їхньої адаптації до професійного середовища та міжособистісних взаємин з майбутніми колегами-психологами [3].

Поняття ідентичності розглядається поряд з Я-концепцією, самосвідомістю, «образом Я», як конструкт, який забезпечує нерозривність, єдність власної особистості, та визначається як «самість» і досліджується в аспекті нормативно певних характеристик її розвитку у безпосередньому зв'язку з цінностями особистості та екзистенційними основами її діяльності [7].

У. Джемс трактував глобальне особистісне Я як двозначне утворення, в якому поєднані Я-що усвідомлюється та Я-як об'єкт. Це два напрямки однієї цілісності, що поєднуються одночасно та цілісно. На думку У. Джемса, Я-як об'єкт – це все те, що утворює зміст конкретного людського життя, що є важливим та актуальним. У цій області автор виділяє чотири складові: духовне Я, матеріальне Я, соціальне Я та фізичне Я. Я-що усвідомлюється пізнає всі ці аспекти, оцінює їхній зміст та задає динаміку розвитку [5].

Засновник аналітичної психології К. Юнг унікальність кожної особистості підкреслював неповторністю її внутрішнього світу, прагнень та переживань. На думку психо-

лога, «самість», самореалізація – це серцевина особистості, її центральна конструкція, яка об'єднує інші навколо себе і є найважливішою метою людини. Якщо людина самореалізується у житті, є корисною для суспільства, яке її оточує, у той же час знаходиться у гармонії як із собою, так і з суспільством, це і є набуття «самості», що відбивається у гармонійній інтеграції великої кількості протидіючих внутрішньо особистісних тенденцій і сил [3].

Дж. Марсія під ідентичністю представляє духовний, динамічний союз інтересів, які створюються, здібностями і переконаннями особистості. Певним досягненням концепції Дж. Марсія виявляється уявлення про різноманітні статуси ідентичності [4].

А. Маслоу об'єднує ідентичність з максимальними, рекордними емоціями людини. Не йде мова про ідентичність у звичайні періоди життя. Максимальні хвилювання притаманні здебільшого «буттєвому» способу життя, при якому індивід не адаптується до обставин, не задовольняє особисті та суспільні потреби, рухаючись по лінії життя, а збільшує напруження, рухаючись «проти потоку» [1].

Постановка завдання. На основі представленого матеріалу сформульовано основне завдання дослідження – емпірично дослідити особливості професійної ідентичності та її проявів у студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна ідентичність є однією з головних і необхідних умов повноцінного розвитку індивіда, його творчої продуктивності, а так само спрямованості у всіх сферах самореалізації [5]. Професійна ідентичність є маркером здатності особистості до набуття власної самототожності як у розрізі індивідуального буття, так і у площині професійної самореалізації. Придбання ідентичності як своєрідної ментальної самототожності є актуальною і соціогенетичною домінантою, і може виявлятися у людей різного віку, статі, соціального статусу, професійного та екзистенційного досвіду [2; 3]. Особливу значущість має окреслений спектр в юнацькому віці та студентські роки, коли професійно орієнтоване навчання, як провідний вид діяльності, мимоволі потребує ідентифікаційно-професійних зусиль. Невирішеність цього питання, тобто ненабуття конструктив професійної самосвідомості та ідентичності або нехтування ними, проявляється в індивідуальних і соціальних вимірах, насамперед у розладах ідентифікації, аморфності самовизначення і конфлікті багатьох інших параметрів особистісної психоструктури [6]. У таких випадках

перед особистістю постає проблематика кризи ідентичності, коли відбуваються (або не відбуваються) дуже важливі процеси професіоналізації, соціальної адаптації, індивідуальної самореалізації тощо. У зв'язку з цим, побудова студентом своєї моделі професійного самоздійснення є найбільш реальною до здійснення лише на базі сформованості у нього головних, базових структурів професійної ідентичності [7].

В юнацькому віці у період становлення нового рівня самосвідомості відбувається формування з питань стійкого уявлення про себе, виникає особливе особистісне новоутворення – «самовизначення». Особливого значення набувають вміння здобувача вищої освіти адекватно сприймати різні ситуації, правильно оцінювати себе і свої вчинки, конструювати образи свого «Я» (особистісний, професійний, соціальний), планувати своє життя [2; 6]. Студентство об'єднує людей, які цілеспрямовано і систематично набувають знання і професійні вміння. Як соціальна група, вони класифікуються професійною спрямованістю і відношенням до майбутньої професії [6]. Студентство – це час придбання професійних ролей, початок самостійного життя. Особливу актуальність для індивідуума у цей період набувають питання сенсу життя, його призначення, визначення власного «Я», самопізнання і саморозвитку [3]. Професійне самовизначення – ключове поняття в юнацькому та студентському віці.

Професійна ідентичність входить до складу понять, в яких демонструється концептуальне розуміння індивіда про своє становище у професійному колективі або спільноті. До того ж, це розуміння пов'язане з поставленими ціннісними і мотиваційними орієнтирами, а також особистим визнанням (схваленням чи ні) своєї професійної приналежності [6]. Беручи до уваги все це, професійна ідентичність стає як комплексне уявлення, в якому пояснюється взаємозв'язок індивідуальних характеристик, що забезпечують орієнтацію у сфері професій, сприяють насамперед повноті реалізації особистісного потенціалу у професійній діяльності, а також прогнозуванню професійного вибору.

У дослідженнях професійної ідентичності психолог Л. Б. Шнейдер позначає, що її сутність і динаміка перетворюється у просторі самовизначення, самоорганізації і персоналізації [3]. Психологічна природа ідентичності відображається у поняттях «Професія» (праворуч), «Особистість» (образ Я), «Інші» (професійне співтовариство). Ця сукупність породжує цілісну, стійку і тожну структуру, іменовану ідентичністю.

У проведеному дослідженні, за методикою комунікативного контролю М. Шнайдера виявлено, що усього 10% здобувачів вищої освіти гуманітарних спеціальностей мають низький комунікативний рівень контролю, тобто не дивлячись на те, що вони безпосередні і відкриті, часто сприймаються оточуючими як зайво нав'язливі і пряmlinійні. 13,3% здобувачів вищої освіти мають середній комунікативний рівень контролю, вони безпосередні і щирі у спілкуванні з оточуючими, в емоційних проявах стримані, співвідносять свої реакції з поведінкою оточуючих людей. Високий комунікативний рівень контролю у 76,7% здобувачів вищої освіти, вони контролюють свої емоції і постійно стежать за собою.

За результатами проведення методики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком) виявлено:

- тривожність відсутня (23,3%), ці здобувачі вищої освіти товариські і ініціативні, але їм властива слабка емоційна залученість у різних життєвих ситуаціях;

- тривожність середня, допустимого рівня (67,7%), це більш-менш спокійні особистості, досить активні і товариські, хоча зустрічаються випадки, коли з'являється занепокоєння, необґрунтоване обставинами, що склалася;

- висока тривожність (10% майбутніх психологів), це свідчить про недостатню емоційну пристосованість до тих чи інших соціальних ситуацій. У респондентів з даним рівнем проявляється ставлення до себе як до слабкого. Тривожність забарвлює у похмурі тони ставлення до себе, інших людей і дійсності. Невпевнені, тривожні люди завжди недовірливі, а недовірливість породжує недовіру до інших. Вони побоюються інших, чекають нападу, глузування, образи, сприяють утворенню реакції психологічного захисту у вигляді агресії, спрямованої на інших.

Зазвичай тривожні особистості – це дуже невпевнені у собі люди, з нестійкою самооцінкою. Постійно випробовуване ними почуття страху перед невідомим призводить до того, що вони вкрай рідко проявляють ініціативу. Уважають за краще не звертати на себе увагу оточуючих, намагаються точно виконувати вимогу – не порушують дисципліну. Вони скромні, сором'язливі.

Фрустрація у навчальній діяльності – це складний, емоційно-мотиваційний стан, що виявляється у дезорганізації поведінки та діяльності того, хто навчається, внаслідок зіткнення з непереборними для нього перешкодами, що утрудняють досягнення навчальних цілей.

Результати дослідження самооцінки у ситуації фрустрації виявились наступними: мають високу самооцінку, стійкі до невдач, не бояться труднощів – 16,7% респондентів; середній рівень самооцінки, фрустрація має місце – у 73,3% респондентів; низька самооцінка, уникають труднощів, бояться невдач – 10% респондентів.

Результати дослідження рівню агресивності: спокійні, витримані – 20% респондентів (надмірно миролюбні, що зумовлено недостатньою впевненістю у власних силах і можливостях); середній рівень агресивності – 73,3 % респондентів (ці здобувачі вищої освіти помірно агресивні, але цілком успішно йдуть по життю, оскільки мають досить здорове честолюбство і самовпевненість); агресивні, не витримані, є труднощі при спілкуванні і роботі з людьми – 6,7% респондентів.

Рівень ригідності, що проявляється суб'єктом, обумовлений взаємодією його особистісних особливостей з характером середовища, включаючи ступінь складності завдання, що стоїть, його привабливості, наявність небезпеки тощо. За результатами дослідження, у 77,7% респондентів ригідності немає; середній її рівень – у 10% респондентів; сильно виражена ригідність, незмінність поведінки, переконань, поглядів, навіть якщо вони розходяться, – у 13,3% респондентів.

Результати проведення методики «Хто Я» М. Куна і Т. Мак-Партланда, виявились наступними:

– здобувачі вищої освіти з підвищеним рівнем самооцінки схильні переоцінювати власний реальний потенціал, думають, що оточуючі люди їх без підстав недооцінюють, внаслідок цього вони ставляться до оточуючих їх осіб абсолютно недружелюбно, нерідко зарозуміло і гордовито, а іноді й зовсім агресивно. Вони постійно намагаються довести оточуючим, що є найкращими, а інші гірше них. Упевнені, що у всьому перевершують інших і вимагають визнання власної переваги, внаслідок чого навколишні прагнуть уникнути спілкування з ними (див. рис.1).

Здобувачі вищої освіти з низьким ступенем самооцінки характеризується зайвою невпевненістю у собі, боязкістю, надмірною сором'язливістю, нерішучістю висловлювати власні судження, нерідко відчувають безпідставне почуття провини. Досить легко піддаються впливу, завжди слідує думці інших суб'єктів, бояться критики, несхвалення, засудження, осуду з боку оточуючих колег, товаришів та інших суб'єктів.

Адекватна самооцінка виражається у тому, що здобувач вищої освіти ставить перед собою реально досяжні і відповідні власним можливостям мети і завдання, здатний брати на себе відповідальність за свої невдачі і успіхи, впевнені у собі, здатні до життєвої самореалізації. Впевненість у собі дозволяє регулювати рівень домагань і правильно оцінювати власні можливості стосовно до різних життєвих ситуацій. Взагалі, людина з адекватною самооцін-

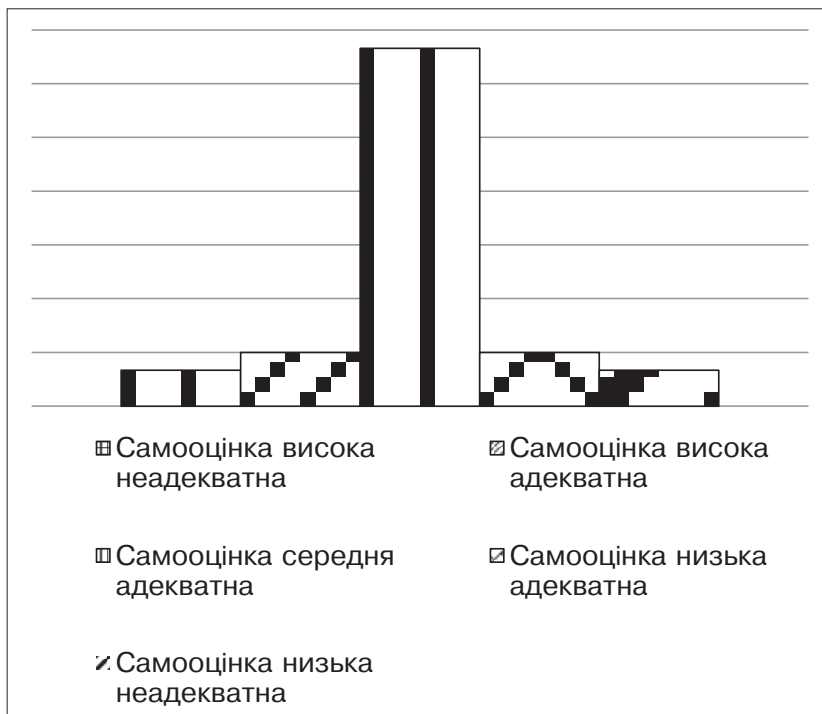

Рис. 1. Гістограма фактору самооцінки у % по методиці «Хто Я»

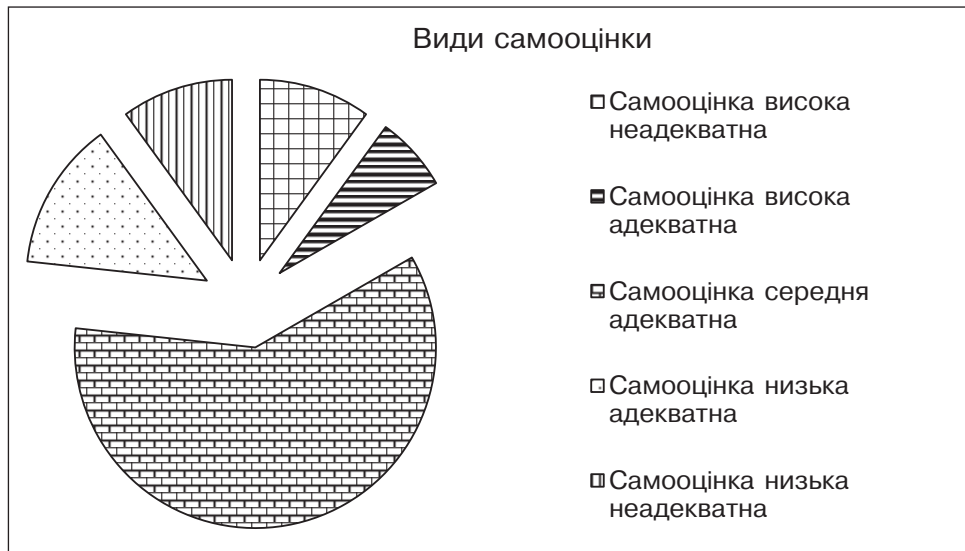

Рис. 2. Сегментограма видів самооцінки по методиці Будассі

кою вільно і невимушено поводить серед людей, вміє будувати відносини з іншими, задоволена собою і оточуючими.

Самооцінка і ставлення людини до себе тісно пов'язані з рівнем домагань, мотивацією та емоційними особливостями особистості. Від самооцінки залежить інтерпретація набутого досвіду та очікування людини щодо самої себе і інших людей. За методикою Будассі, яку було проведено, дослідження самооцінки і її адекватності визначаються як відношення між Я ідеальним і Я реальним. Уявлення людини про саму себе, як правило, здаються їй переконливими незалежно від того, чи базуються вони на об'єктивному знанні або на суб'єктивній думці, чи є вони істинними або помилковими (див. рис 2).

Адекватність самооцінки виражає ступінь відповідності уявлень людини про себе об'єктивних підставах цих уявлень. Рівень самооцінки виражає ступінь реальних і ідеальних, або бажаних, уявлень про себе.

Висновки з проведеного дослідження. Протягом навчання у закладі вищої освіти змінюється уявлення здобувачів вищої освіти про професійно значущі якості психолога, а також змінюється уявлення про себе, яке відповідає образу професіонала. Значну роль у цьому процесі відіграє рефлексивний компонент свідомості, у результаті розвитку якого майбутній фахівець вчиться давати оцінку собі і всьому тому, що пов'язано зі своєю майбутньою професією. Правильно оцінюючи власні сили, співвідносячи свої якості з вимогами, які пред'являє професія до особистості фахівця, здобувач вищої освіти набуває можливість розвиватися як в особистісно-

му, так і у професійному плані, спостерігається внутрішня конфліктність уявлень про себе. Разом з тим, роль самооцінки підвищується, надається велике значення таким якостям, як: самоцінність, самоприйняття, тобто з'являється повага до себе, до свого внутрішнього світу, знижується бажання змінити себе згідно з ідеальними уявленнями. Усе це сприяє більшій відкритості та розвитку комунікативних здібностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В. А., Ложкин Г. В., Плющ А. Н. Нелинейная модель мотивационной среды личности. СПб: Питер, 2004. 474 с.
2. Борисюк А. С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 9. С. 63–68.
3. Бойченко І. С. Теоретико-методологічні основи професійної самоідентичності майбутніх психологів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 6 (51). С. 213–222.
4. Журавлев А. Л. Психология совместной деятельности. М.: ИП РАН, 2005. 274 с.
5. Остапенко І. В. Аналіз особливостей професійної ідентифікації як типу особистісної активності. Проблеми сучасної психології: у 3-х т. К.: ДОК-К, 1996. Т. II. С. 294–299.
6. Поварёнков Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности. Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества. Сборник научных трудов. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2003. С. 154–163.
7. Становлення ідентичності фахівця: монографія / Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов та ін.; за ред. В. Л. Зливкова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.